

TUVACANIN “KADIN” İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI
Vocabulary Related to “Women” in Tuvan

Fatoş KARADAĞ TOPRAK¹

¹ Arş. Gör., Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, karadagfatos@hotmail.com, orcid.org/0000-0002-5019-3432

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 06.08.2021
Kabul/Accepted: 20.09.2021

DOI:10.20322/littera.979669

Anahtar Kelimeler

Kadın, Tuvaca, söz varlığı

ÖZ

Tematik çalışmalar söz varlığı çalışmaları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan birisi de kadını merkeze alan söz varlığı çalışmalarıdır. Bu konuda Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemlerine ait pek çok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Bu çalışmada da Tuvacanın kadın söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Tuvaca Rusya Federasyonuna bağlı Tuva Özerk Cumhuriyeti’nde konuşulan, Güney Sibirya grubu içerisinde değerlendirilen Türk dillerinden birisidir. Bölgesinde bulunan diğer Türk dillerine oranla ana dili konuşur sayısı ve toplumsal işlevi yüksek olan Türk dillerindedir. Çalışmada kadın söz varlığının tespitinde ise Tuvacanın Tatarintsev tarafından hazırlanan etimolojik sözlüğü ve Tenişev redaktörlüğünde hazırlanan sözlüğü kullanılarak taramalar yapılmıştır. Yapılan taramalar neticesinde elde edilen malzeme sınıflandırılarak tespit edilen kelimelerin etimolojik açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Böylelikle Tuvacanın kadın söz varlığı ortaya konulmaya ve elde edilen malzemenin köken açısından tespiti sağlanmaya çalışılmıştır.

Keywords

Woman, Tuvan, vocabulary.

ABSTRACT

Thematic studies have an important place in vocabulary studies. One of them is vocabulary studies that put women in the center. A lot of studies have been done and are being done on this subject related to the historical and contemporary periods of the Turkish language. In this study, it has been tried to determine the female vocabulary of Tuvan. Tuvan is one of the Turkic languages spoken in the Tuva Autonomous Republic of the Russian Federation and evaluated in the Southern Siberian group. Compared to other Turkish languages in its region, it is one of the Turkish languages with a high number of native speakers and a social function. In the study, in the determination of female vocabulary, scans were made using the etymological dictionary of Tuvan prepared by Tatarintsev and the dictionary prepared by the editorship of Tenişev. The material obtained as a result of the scans was classified and the etymological evaluation of the identified words was aimed. Thus, it has been tried to reveal the female vocabulary of Tuvan and to determine the origin of the obtained material.

Atıf/Citation: Karadağ Toprak, F. (2021), “Tuvacanın “Kadın” ile İlgili Söz Varlığı”, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7/4, 1329-1339.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatoş KARADAĞ TOPRAK, karadagfatos@hotmail.com

GİRİŞ

Türk kültüründe kadının her zaman önemli bir yeri olmuştur. Özellikle tarihî sürece baktığımızda katunların hem devlet idaresinde hem de savaşlarda kağanların yanında önemli bir statüsü olduğu görülmektedir. Katunların kağanlar gibi törenle tahta oturdukları, devlet meclislerine katıldıkları ve oy sahibi oldukları, devlet idaresinde kağandan sonra ikinci sırada yer aldıkları bilinmektedir (Gömeç 1997: 81-90).

Türk toplumunda kadının yeri ve statüsü dile de yansımıştır. Bu noktada dilin söz varlığı içerisinde kadına dair sözlerin oldukça önemli bir orana sahip olduğu görülmektedir (Yazıcı Ersoy 2012: 55). Özellikle onomastik (adbilim) çalışmaları dikkate alındığında Türkçenin tarihî dil malzemesi içerisinde kadına kavramının zengin bir biçimde karşılandığı tespit edilmiştir (Karahan 2006:1).

Bazı dillerde eril ve dişil olmak üzere gramatikal cinsiyet bulunmaktadır. Türk dilinde bu bağlamda bir cinsiyet ayrımı bulunmamaktadır. Ancak cinsiyet ayrımının zaman zaman bazı sözlerin sadece toplumun kadın ve erkeklere yüklediği davranış biçimleriyle, cinsiyetlere yüklenen rollerle, kültürel kodlarla ilişkili olarak cinsiyetin yansımaları yoluyla Türk dilinin söz varlığına yansıdığı görülmektedir (Çolak 2018: 87). Dil araştırmalarında kadınların kullandığı dil ve kadınlardan söz ederken kullanılan dile odaklanılmıştır. Toplumun kadınlardan bahsederken kullandığı dil, toplumun kadına yüklediği rol ve kadını konumlandığı statünün dile yansımaları ile ilişkilidir (König 1992:25-36).

Kadın ile ilgili çalışmalar Türkçede de her zaman ilgi çekmiştir. Bu çalışmaların ilki Saadet Çağatay'ın *Türkçede ‘Kadın’ için Kullanılan Sözler* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada kadın ait söz varlığı Türk dilinin tarihî dönemlerinden başlayarak Çağdaş Türk dillerine kadar incelenmiştir. Bu çalışmayı Rasóny'nin kadın adlarını incelediği çalışması takip etmiştir. Çağatay'ın çalışmasına Bläsing *Bir Hanımefendinin “Kadın” İle İlgili Sözcükler Üzerine Düşüncelerine Dair Birkaç Söz* adlı çalışmayla katkılar sunmaya devam etmiştir. Bunların yanı sıra pek çok araştırmacı kadın adlarını çeşitli yönlerden incelenmiş ve değerlendirmişlerdir. Çağdaş Türk dillerine bakıldığında Habibe Yazıcı Ersoy'un Başkurtça ve Selcan Sağlık Şahin'in Türkmencede kadın söz varlığına dair çalışmalar dikkate değer çalışmalardır.

Bu çalışma kapsamında da Güney Sibirya Bölgesi'nde konuşulan Türk dillerinden biri olan Tuvacanın kadın söz varlığı sözlüklerden taranarak tespit edilmiştir. Elde edilen malzeme Selcen Sağlık Şahin'in çalışmasındaki tasniften de faydalanılarak alt başlıklara ayrılmıştır.

Kadın için Kullanılan Genel Adlandırmalar

hereejen “kadın” [TW:167].

Tuvacada *xereejen* kadın için kullanılan adlandırmalardan en yaygın olarak kullanılanıdır. Ölmez (2007: 167) sözcüğün Moğ. *keregçin* “dişi ceylan” (Lessing 2003: 727) ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Çayana Künzegeş'in sözcüğün etimolojisi için *heree* “gereği” ve *jen* (Rusça *jenşcina* sözcüğünün kısaltması) sözcüklerinin birleşimi olduğunu ve en eski biçiminin *hereeçok* “gereği yok” biçiminde açıkladığına dair

görüşüne de yer vermektedir. Bu da sözcüğün aslında örtmece bir söz olduğunu göstermektedir (Tosun 2019: 103).

kadın “kraliçe” [ESTY III:47; TuvRus:217; TW:188] || “kadın” [ESTY III:47; TuvRus:217; TW:188].

Tuvaca *kadın* sözcüğü Eski Türkçede *xatun* ~ *katun* Moğolcada *katun* biçimiyle bulunmaktadır. Clauson (1972: 602-603) Eski Türkçe *xatun* sözcüğünün *kagan/han* sözcüğü ile ilişkilendirilse de Soğdça *xwat'yn* “kralın karısı” sözü ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Ayrıca sözcüğün Kaşgarlı'ya dayandırdığı görüşüne bağlı olarak sözcüğün Türkçe olarak *katun* Arapça olarak *xatun* biçiminde telaffuz edildiğini belirtmektedir. Orhon Türkçesinde *katun* (KT/ D31), Uygur Türkçesinde *katun* (Suv 625/1) şeklinde Türkçenin tarihî dönemlerinden itibaren kullanımına rastlanmaktadır (Tenişev 2001:296). Çağdaş Türk dillerinde de Azericede *qadın* “kadın, evlenmiş kadın” (Altaylı 2018:1920); Türkmencede *hatın* “kadın, hatun” (Tekin vd. 1995:338); Kazakçada *qatın* “zevce, eş” (Koç vd. 2019:326); Kırgızcada *katın* “kadın, eş” (Yuhadin 2011:417) Hakasçada *hat* “kadın eş” (Arkoğlu 2005:157) biçiminde kullanımları tespit edilmiştir.

Kadının Yaşına Göre Kullanılan Adlandırmalar

kıs urug “kız çocuğu” [TuvRus:280].

Küçük yaştaki kız çocuğunu tanımlamak için *kıs urug* ifadesi kullanılmaktadır. *Kız* ve *urug* sözlerinin birleşiminden meydana gelen birleşik sözcükte *urag* Moğolca “soy, akraba, cenin” (Lessing 2003:1364) sözü ile ilişkilidir.

kıs “kız, genç kadın” [ESTY III:199; TuvRus:280; TW:199].

Kıs sözünün Eski Türkçe *kız* “kız, evlenmemiş kadın” sözcüğü ile ilişkilidir. Ayrıca bu sözcük, yaş ifade etmesinin yanı sıra kadının evli ya da bekâr olduğu hakkında da bilgi vermektedir. *Kıs kiji* sözcüğü de yine benzer şekilde “kız” anlamında kullanılmaktadır. Tenişev (2001: 295), Leksika'da sözcüğün tüm Türk dillerinde orijinal semantiğini koruduğunu ancak bazı dillerde anlam kayması örneklerinin de bulunduğunu belirtmiştir. Ayrıca Tuvacada sözcüğün “dişi” anlamında da kullanıldığını ekleyerek bu bağlamda *kıs börü* “dişi kurt” örneğine yer vermektedir.

kaday “yaşlı kadın” [ESTY III:35; TuvRus:215; TW:187].

Tatarintsev (2004: 35) *kaday* sözcüğünü *kada* “yaşlı kadın” ilişkilendirmektedir. *Kada* sözcüğünü de Güney Samoyed dillerindeki **kata* “büyükanne, kayınvalide” sözcüğü ile ilişkili olarak görmektedir. *Kaday* yapısını *kada* sözcüğünün seslenme biçimi olarak değerlendirmektedir. Tuvacada *avay* örneğinde olduğu gibi sözcüğe +y eklenerek sevgi ifade eden sözcükler bulunmaktadır. Ayrıca sözcük Tuvacada genellikle “eş, hanım” anlamında kullanılmaktadır.

kurçak ~ **kuruyak** “yaşlı kadın” [ESTY III:317; TuvRus:266].

Kurçak sözü Tuvacada “büyükanne” anlamında da kullanılmaktadır. Sözcüğün Türk dillerinde “yaşlı kadın” anlamında *kurtga* ~ *kurutka*~ *kurta* gibi varyantları olduğu görülmektedir. Ayrıca -(a)y, -ak ekleri karakteristiktir (Sevortyan, 1997: 168). Tatarintsev (2004: 317) sözcüğü **kurt* kökü ile de ilişkilendirmekte **kurt* < *kuru* < *kur* şeklinde sözcüğün gelişimini açıklamaktadır. Ayrıca *kuruyak* sözcüğü “bir erkeğin eşi” anlamında da kullanılmaktadır (ESTY 2004: 317). Tarihsel süreçte ise DLT’de *kurtga büdig bilmes yirim tärtir* “Kocakarı oyun bilmez, yerim dardır der” (Ercilasun- Akkoyunlu 2015:460) atasözünde geçen *kurtga* “yaşlı kadın” sözcüğünün de bu kökle ilişkili olması muhtemeldir.

Kadının Medenî Haline Göre Kullanılan Adlandırmalar

duştuk kıs “nişanlı kız” [TuvRus:185].

Duştuk sözcüğü kelime anlamı olarak “damat, aşık” [ESTY II:280] anlamlarında kullanılırken *kıs* sözcüğü ile birlikte kullanıldığında “nişanlı, genç kadın” anlamı verir. Tatarintsev (2002: 280) sözcüğün etimolojisi için *duştuk* < **duş-luk* biçiminde açıklamaktadır. Sözcüğün *duş-* “kavuşmak” sözcüğü ile ilişkili olması muhtemeldir. Bu kökün Eski Türkçede *tuş-* biçiminde “rastlamak” anlamında kullanıldığı görülmektedir (Clauson 1972: 560). Sözcüğün ilk kez Uygur Türkçesinde tanıklandığı sonrasında DLT’de de *tuş-* “birini bulup görmek” (DLT 270/236) anlamına rastlanmaktadır. Tuvaca dışındaki çağdaş Türk dillerine baktığımızda ise Azericede *tuşlamak* “nişanlamak” (Altaylı 2018: 4176); Türkmencede *duş-* “karşılaşmak” (Tekin vd. 1995:179); Kırgızcada *tuş bol-* “tesadüf etmek, karşılaşmak” (Yuhadin 2011:763); Hakasçada *tustas* “karşılaşma” (Arikoğlu 2005: 529) kullanımları tespit edilmiştir.

kaday “eş, zevce, evli kadın” [ESTY III:35; TuvRus:215].

Kaday sözcüğü “yaşlı kadın” anlamının yanı sıra “evli kadın” anlamında da kullanılmaktadır. Tatarintsev (2004: 35) Katanov’un *kaday* sözcüğünün “büyükanne, nine” anlamını, Kuzey Samoyed dillerindeki *kata* ve *hada* “büyükanne” sözcükleriyle ilişkilendirdiğini belirtmektedir. Ayrıca “zevce eş” anlamı dolayısıyla *kaday* sözcüğünü kadın sözcüğü ile ilişkilendiren araştırmacılar da bulunmaktadır (Tatarintsev 2004:35-36).

Kadının Mesleğine Göre Kullanılan Adlandırmalar

akuşerka “ebe” [TuvRus:50].

Tuvacada “doğum yaptıran kadın” için kullanılan *akuşerka* sözcüğü Rusçadan ödünçlenen bir sözcüktür. Rusça *akuşerka* (RTS:11) sözünden aynı biçimde alıntılanmıştır.

Tuvacanın yanısıra diğer Türk dil ve lehçelerinde de bu sözcüğün kullanıldığı görülmektedir. Kırgızcada *akuşerke* “ebe” (Yuhadin 2011:16); *akuşer* “kadın doğum uzmanı” (Koç vd. 2019:29); Kumukçada *akuşer* “erkek doğum hekimi” (Pekacar 2011:29); Hakasçada *akuşerka* “ebe, doğum hemşiresi” (Gürsoy Naskali vd. 2007:34) biçiminde kullanılmaktadır.

balerina “balerin” [TuvRus:69].

Kadın bale sanatçısı için kullanılan *balerina* sözcüğü esasen İtalyanca ballerina "balerin" sözcüğü ile ilişkili olmasına rağmen Tuvacaya Rusça *balerina* (RTS:33) sözcüğünden birebir olarak ödünçlenerek girmiştir.

Tuvacada olduğu gibi Azericede *balerina* "kadın bale sanatçısı" (Altaylı 2018:333); Tatarcada *balërina* "balerin" (Ehmetyanov vd. 2014: 49); Kazakçada *balerina* "balerin" (Bayniyazov vd. 2019:62); Hakasçada *balerina* "balerin" (Arıkoğlu 2005: 63) biçiminde kullanılmaktadır.

sestra "hemşire" [TuvRus:375].

Tuvaca *sestra* sözcüğü Rusça *sestra* (RTS:1363) sözcüğünden ödünçlenmiştir. Rusçada bu sözcük "kız kardeş, hastane başındaki kadın, hemşire" anlamlarında kullanılmaktadır.

Tuvaca ile birlikte sadece Güney Sibirya Türk dillerinden olan Hakasçada *sestra* "hemşire" (Arıkoğlu 2005: 418) sözcüğü tespit edilmiştir.

styuardessa "hostes" [TuvRus:389].

Tuvaca *styuardessa* sözcüğü de aslen Rusçadan *styuardessa* "hostes" sözcüğünden aynı biçimde ödünçlenmiştir.

Azericede *stüerdessa* (Altaylı 2018:3051); Kazakçada *styuardessa* "hostes" (Koç vd. 2019:517) olarak kullanıldığı yapılan taramalarda tespit edilmiştir.

urug ajaakçızı "dadı" [TuvRus:39].

Kadın söz varlığı kapsamında değerlendirebileceğimiz *urug ajaakçızı* sözü de *urug* "çocuk" ve *ajaaqçı* "bakıcı" sözlerinin birleşiminden meydana gelmiştir.

Kadının Fizyolojisi İle İlgili Sözcükler

Kadın fizyolojisine dair söz varlığına bakıldığında genellikle kadına özgü bir süreç olan gebelik kavramı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir.

abort "gebeliğin sona erdirilmesi" [TuvRus:31].

Tuvacada ödünçleme sözcükler içerisinde değerlendirebileceğimiz *abort* sözcüğü de Rusça *abort* "kürtaj" (RTS:2) sözcüğünün etkisiyle dile girmiştir. Sözcük Latince *abortäre* kökü ile ilişkilidir.

Tuvaca dışındaki Türk dillerinden Azericede *abort* "kürtaj" (Altaylı 2018:21); Kazakça *abort* "kürtaj" (Koç vd. 2019:14); Kumukçada *abort* "kürtaj" (Pekacar 2011:22); Hakasçada *abort* "kürtaj" (Gürsoy Naskali 2007:25) biçimlerinde kullanımlarına rastlanmıştır.

boos "gebe" [TuvRus: 112].

Aynı zamanda "anne karnındaki yavru" anlamında da kullanılan *boos* sözcüğünün etimolojisi için Ölmez (2007: 112) Eski Türkçe *boğuz* "boğaz" sözcüğüne işaret etmektedir. Clauson (1972: 322) *boğuz* maddesinde "hamile bir kadın ya da hayvan" anlamındaki *bogaz* sözcüğü ile "boğaz" anlamındaki *boğaz* sözcüğü arasındaki anlam

ilişkisinin belirsiz olduğunu belirtmektedir. Sözcüğün ilk defa Uygur yazısıyla yazılan Oğuz Kağan Destanı’nda *töl bogaz bol-* biçiminde geçtiği görülmektedir (Çetin 2008:193). Moğolcada da *bogus* “embriyo” anlamında kullanılmaktadır (Lessing 2003: 181). Doerfer (1965: 347) TMEN’de sözcüğün Türkçeden Moğolcaya geçen sözcüklerden birisi olduğunu belirtmektedir.

Tuvacanın yanısıra diğer çağdaş Türk dil ve lehçelerinde de sözcüğün varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Azericede *boğaz* “hamile” (Altaylı 2018:495); Türkmencede *bogaz* (Tekin vd. 1995:76); Kırgızcada *booz* “gebe” (Yuhadin 2011:130); Kazakçada *buaz* “gebe, yüklü” (Koç vd. 2019:96); Karaçay- Malkarcada *buvaz* “gebe” (Tavkul 2000: 131); Kumukçada *buwaz* “gebe hayvan”; (Pekacar 2011: 84) Altaycada *boos* “gebe” (Gürsoy Naskali vd. 1999:43) biçiminde varlığını sürdürmektedir.

ıştig “gebe” [TuvRus: 211].

Tuvacada kadın söz varlığı içerisinde değerlendirebileceğimiz *ıştig* sözcüğün yapısını **ış+tig* biçiminde açıklamak mümkündür. Sözcük, “içli, içinde canlı taşıyan” anlamında kullanılmaktadır. Çetin (2008: 197) Tuvacada *ıştig* biçiminde görülen *içlig* sözcüğünün Maytrısimit nom Bitig’de *agırlıg içlig*, Türkische Turfan Texte VII’de *içlig bol-* Uigurische Sprachdenkmaler’de *içlig er-* biçiminde saptandığını belirtmektedir.

Çağdaş Türk dillerinde sözcüğün durumuna baktığımızda ise Tuvacanın yanı sıra Karaçay- Malkarcada *içli bol-* “hamile olmak” (Tavkul 2000:227) biçimiyle yer aldığı görülmektedir.

ijinnig “gebe, hamile” [TuvRus:202].

Tuvacada gebe için kullanılan sözcüklerden biri olan *ijinnig* yalnızca konuşma dilinde kullanılan yazı dilinde yer almayan bir sözcüktür (Tenişev 1968: 202).

ıştel- / ıştelir “içi dolmak, gebe kalmak” [TuvRus:211].

Kadına dair fiil söz varlığı içerisinde yer alan *ıştel-* sözcüğünün yapısını **ış+te-/-* biçiminde açıklamak mümkündür. Fiil *ışte-* “doldumak” fiilinden türemiştir. Fiilin *ıştig* sözcüğüne kaynaklık eden **ış < ET. iç* sözcüğü ile ilişkili olduğu muhtemeldir.

saattig “gebe, hamile” [TuvRus:359].

Tuvacada kullanılan gebeliğe dair sözlerden birisi de *saattig* sözcüğüdür. Tuvacada dışında diğer Türk dillerinde tespit edilemeyen sözcüğün kaynağına dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

6. Kadının Süsü, Giyim- Kuşamı İle İlgili Sözcükler

bilekteeş “bilezik” [TuvRus:103].

Kadının süs ile ilgili aksesuarlarından olan *bilekteeş* sözcüğün yapısı *bilek+teeş* biçiminde açıklanabilir (Ölmez 2007: 95).

Tuvaca dışındaki Türk dillerine baktığımızda Azericede *bilerzik* “bilezik” (Altaylı 2018:458); Türkmencede *bilezik* “bilezik” (Tekin vd. 1995:68); Kırgızcada *bilerik* “bilezik” (Yuhadin 2011:120); Kazakçada *bilezik* “bilezik”

(Bayniyazov vd. 2019:81); Tatarcada bēlezēk "bilezik" Hakasçada *pīlektees* "bilezik" (Arıkoğlu 2005:365) kullanımlarının bulunduğu görülmektedir. Yine Güney Sibiryaya Türk dillerinden olan Hakasçanın fonetik farklılıklar dışında Tuvaca ile sözcüğün kullanımı bakımından ortaklaştığı görülmektedir.

bilzek "yüzük" [TuvRus:103].

Kadının süs ile ilgili aksesuarlarından bir diğeri *bilzek* Eski Türkçede *bilezük* "bilezik" biçiminde kullanılmaktadır (Ölmez 2007: 95). Tarihsel süreç içerisinde Tuvacada sözcükte anlam değişmesi olduğu görülmektedir. *Bilektees* maddesinde de açıklandığı üzere Tuvaca dışındaki Türk dillerinde *bilzek* sözcüğünün ve türevlerinin genellikle "bilezik" sözcüğü yerine kullanıldığı "yüzük" anlamında kullanımına rastlanmadığı görülmektedir.

grim "makyaj, makyaj takımı" [TuvRus:138].

Kadın söz varlığı içerisinde değerlendirebileceğimiz *grim* sözcüğü Tuvacaya Rusça etkisi ile girmiştir. Rusçada da *grim* "makyaj malzemesi" (RTS:245) anlamında kullanılmaktadır.

Tuvaca dışındaki Türk dillerine baktığımızda Azericede *grim* "makyaj" (Altaylı 2018:4140); Tatarcada *grim* "makyaj" (Ehmetyanov 2014:207); Hakasçada *grim* "makyaj" (Arıkoğlu 2005: 132) biçimlerinde sözcüğün kullanıldığı görülmektedir.

eginneeş "şal, omza atılan kumaş" [TuvRus:605].

Tuvacada "şal" için kullanılan *eginneeş* sözcüğü *egin* sözcüğüne eklenen *+neeş* eki ile oluşmuştur. *Egin* Tuvacada "omuz" anlamında kullanılmakta ve Eski Türkçe *egin* "omuz" (ED:109) sözcüğü ile de ilişkilidir. Tarihî ve diğer çağdaş Türk dillerinde *egin* sözcüğünden türeyen "şal" anlamında bir kelimenin kullanımına rastlanmamıştır.

lifçik "sutyen" [TuvRus: 283].

Tuvaca kadına özel giysilerden birini adlandırmada kullanılan *lifçik* sözcüğü Rusça *lifçik* "sutyen" (RTS:594) sözcüğünden ödünçlenmiştir. Sözcük Rusçada konuşma dilinde kullanılmaktadır.

Çağdaş Türk dillerine baktığımızda Azericede *lepçik* "sutyen" (Altaylı 2018:4283); Başkurtçada *lyfçik* (Yazıcı Ersoy 2012: 76) kullanımlarının varlığı tespit edilmiştir.

kejege "saç örgüsü" [TuvRus:235].

Tuvaca *kejege* "saç örgüsü" sözü Moğolca *geçige* (Lessing 2003:608) sözcüğü ile ilişkilidir. (Ölmez 2007:195) Tuvacaya Moğolca etkisi ile girmiştir.

plat'e "elbise" [TuvRus:347].

Tuvaca *plat'e* sözcüğü Rusça etkisiyle dile girmiş bir sözcüktür. Sözcük Rusçada da *plat'e* (RTS:1004) "elbise" anlamında kullanılmaktadır.

Sözcüğün diğer Türk dillerindeki kullanımına bakıldığında sadece Hakasçada *plat* "başörtüsü, şal" (Arıkoğlu 2005:568) anlamında kullanımı tespit edilmiştir.

şarf “eşarp, şal” [TuvRus:568].

Tuvaca *şarf* sözcüğü Rusça *şarf* “eşarp, atkı” (RTS:1702) sözcüğünün etkisiyle Tuvacada da kullanılmaktadır. Rusçadaki biçim de Fransızca *écharpe* “şal, atkı” sözcüğü ile ilişkilidir.

yubka “etek, fistan” [TuvRus:624].

Tuvacada kadına özgü söz varlığı içerisinde değerlendirebileceğimiz *yubka* sözcüğü de Rusça *yubka* “etek” (RTS:1741) sözcüğünden ödünçlenmiştir.

Azericede *yubka* “etek” (Altaylı 2019:3940); Hakasçada *yubka* “etek” (Arıkoğlu 2005:568) şeklinde kullanımların varlığı tespit edilmiştir.

Kadın İle İlgili Akrabalık Terimleri

ava “anne” [TuvRus:31].

Tuvacada kadına özgü olarak kullanılan akrabalık terimlerinden *ava* Eski Türkçe *apa* sözcüğü ile ilişkilidir (Ölmez 2007:81). Eski Türkçede *apa* “anne” sözcüğü bir akrabalık terimidir. Modern Türk dillerinde “büyükanne”, “anne”, “abla” anlamlarıyla çeşitli varyantlarıyla kullanılmaktadır (Clouston 1972: 5). Türkmencede *afa* “anne”; Yeni Uygurcada *apa* “anne, abla”; Özbekçede *apa* “anne, abla”; Karaçay- Balkarcada *aba* “çocuğun anne ya da babasına seslenmesi”; Nogaycada *aba* “anne”; Kazakçada *apa* “anne, abla”; Kırgızcada *apa* “anne, abla”; Çuvaşçada *apa* “babaanne” biçiminde kullanıldığı görülmektedir (Li 2019:155).

ıye “anne” [TuvRus:202].

Tuvacada “anne” anlamında kullanılan bir diğer sözcük olan *ıye* sözcüğünün Eski Uygurca *ana~ ene* sözcüğü ile ilişkili olduğu düşünülebilir (Ölmez 2007: 185). Sözcük daha sonra yerini *ög* “anne” sözcüğüne bırakırken Türk dillerinde çeşitli anlamlarla varlığını sürdürmektedir. Tuvacadaki *ıye* biçimi de bunlardan bir tanesidir. Tatarcada *ıye* “anne”; Başkurtçada *ıne* “anne, dişi”; Kumancada *ıne* “dişi”; Hakasçada *ıne* “anne, dişi”; Yakutçada *ıye* “anne”; Dolgancada *ııne* “anne” biçiminde sözcüğün varlığını sürdürdüğü görülmektedir (Li 2019: 152-155).

ugba “abla, hala” [TuvRus: 432].

Kadına özgü akrabalık terimlerinden olan *ugba* sözcüğü hem “abla” hem de “hala” anlamını karşılamaktadır. Köken bakımından Yenisey Samoyedçesinin *uba* “kız kardeş” sözcüğü ile ilişkilendirilmektedir. Sözcük sadece Tuvacada ve Tofacada *uba* “hala, abla” şeklinde bulunmaktadır (Li 2019: 189-190).

çaava “yenge” [TuvRus:503].

Akrabalık terimlerinden bir diğeri olan *çaava* sözünün etimolojisi için *çaa ava* < **yaıı apa* etimolojisini vermek mümkündür (Ölmez 2007: 105). Yenge eve yeni gelen anne olarak görüldüğünden böyle bir benzetme yapılmıştır.

çenge “yenge” [TuvRus:527].

Tuvacada "babanın küçük ya da büyük erkek kardeşinin karısı" anlamında kullanılan bir diğer sözcük ise *çengedir*. Sözcük Eski Türkçe *yeŋge* ~ *yenge* sözcüğü ile ilişkilidir (Ölmez 2007: 116). Sözcüğün tarihî Türk dillerinde ilk kez Uygurcada *yeŋge* ~ *yenge* biçiminde kullanıldığı görülmektedir. Sonrasında DLT'de de *yeŋge* "büyük kardeşin karısı" (DLT 610/ 305b) biçiminde tespit edilmiştir. Çağdaş Türk dillerine bakıldığında Türkmencede *yeŋge* "yenge"; Azericede *yéŋge* "yenge"; Yeni Uygurcada *yeŋge* "yenge"; Özbekçede *yeŋe* "yenge"; Kazakçada *jenge* "yenge"; Tatarcada *çiŋge* "yenge"; Kırgızcada *ceŋe*, *ceŋge* "yenge"; Hakasçada *nige* "yenge" biçiminde kullanıldığı görülmektedir (Li 2019:364-367).

çurju "karısının kız kardeşi, baldız" [TuvRus:547].

Çurju sözcüğü Tuvacada "karısının erkek kardeşi" anlamında da kullanılmaktadır. Sözcüğün kökenine bakıldığında Eski Türkçe *yurç* "karısının küçük erkek kardeşi" (ED:958) sözcüğü ile ilişkili olduğu görülmektedir. Clauson (1972:958) sözcüğün ilk kez Orhon Yazıtları'nda geçtiğini belirtmektedir. Sözcük, *oŋ totok yurçın yaraklıg eligin tutdı* (KT/D 32) "On Totok'un karısının erkek kardeşini silahlı eliyle yakaladı" ifadesinde geçmektedir. Tuvaca dışındaki Çağdaş Türk dillerine bakıldığında Türkmencede *yüvirci* "kayınbirader"; Tatarcada *yórtsı* "kocanın küçük erkek kardeşi"; Başkurtçada *yórsö* "kocanın ya da karının küçük erkek kardeşi"; Altayca *d'urçı* " karısının erkek ya da kız kardeşi"; Hakasçada *çurçu* "karının küçük erkek ya da kız kardeşi"; Yakutçada *surus* "küçük erkek kardeş" biçiminde varlığını sürdürdüğünü görülmektedir (Li 2019:382-383).

daay-ava "teyze" [TuvRus:139].

Kadına özgü akrabalık terimlerinden biri olan *daay-ava*, *daay* "dayı" ve *ava* "anne" sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Tekin (1960: 294) *daay-ava* sözcüğü ile aynı yapıda olan *teyze* sözcüğünün **tay eze-si* ya da **tayı eze-si* "dayının ablası" terkiminden gelişmiş olduğunu belirtmektedir. Tuvacanın yanısıra diğer Türk dillerinde de sözcük varlığını korumaktadır. Türkmencede *dayza* "teyze"; Yeni Uygurcada *taga açem* "teyze"; Kazakçada *nagaşı apa* "annenin kadın akrabası"; Kırgızcada *tay ece* "teyze"; Hakasçada *tay ine* "teyze"; Yakutçada *tāy aġas* "anne tarafından yaşça büyük akraba" biçiminde kullanılmaktadır (Li 2019:188-189).

iye maçeha "üvey anne" [TuvRus: 202].

Tuvacada "üvey anne" anlamında kullanılan *iye maçeha* sözcüğü *iye* "anne" ve Rusça *maçeha* "üvey anne" (RTS:626) sözcüklerinin birleşiminden meydana gelmiştir.

kıs "kız" [TuvRus: 280].

Tuvaca *kıs* sözcüğü "kız evlat" anlamında da kullanılmaktadır. Sözcüğün Eski Türkçe *kız* sözcüğü ile ilişkili olduğu görülmektedir. Asıl anlamı "bakire, evlenmemiş kadın" anlamında kullanılan sözcük "kız evlat, cariye" anlamında da kullanılmaktadır (Clauson 1972:679). Sözcüğün Orhon Yazıtları'nda ilk kez "kız evlat" anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Tuvacanın yanı sıra sözcük diğer Türk dillerinde de işlek bir şekilde kullanılmaktadır. Azericede *ġız* "kız evlat"; Türkmencede *ġız* "kız evlat"; Yeni Uygurcada *kız* "kız evlat"; Kazakçada *kız* "kız evlat";

Kırgızcada kız "kız evlat"; Altaycada kıs "kız evlat"; Hakaşçada hıs "kız evlat" şeklinde kullanılmaktadır (Li 2019:266-268).

kırgan-ava, kırgan-avay "anneanne, babaanne" [TuvRus:278].

Akrabalığa dair kadın adları arasında *kırgan-ava* sözcüğü de yer almaktadır. "Büyükane" anlamında kullanılan sözcük *kırgan* "yaşlı" ve *ava* "anne" sözcüklerinin birleşiminden oluşmuştur. Bu birleşik kelimeyi oluşturan *kırgan* sözcüğü esasen yalnız başına cinsiyet ifade etmez. Nitelediği *ava~avay* sözcüklerinin cinsiyet bildirmesinden dolayı *kırgan-ava* ifadesi cinsiyet bildirmektedir.

SONUÇ

Tüm Türk dillerinde olduğu gibi Tuvacada da kadına özgü kullanılan, kadın söz varlığı çerçevesinde değerlendirebilecek geniş bir söz hazinesi bulunmaktadır. Özellikle Tuvacada cinsiyet bildiren sözlüksel öğelerin sayıca çokluğu hem kadın hem erkek söz varlığı için dikkate değerdir. Çalışmada da tespit edilen sözler, Tuvacanın söz varlığının kadın söz varlığı özelinde hem Türkçe hem Moğolca hem de Rusça kanalıyla beslendiği görülmektedir. Özellikle kullanımı daha yeni olan sözlerin (kadın meslek adları, giyim-kuşam adları gibi) kökeni İngilizce ya da farklı bir dile ait olsa da Rusçadaki biçimiyle Rusça kanalıyla dilde varlığını sürdürmektedir. Temel söz varlığının bir unsuru olarak kabul edebileceğimiz akrabalık adlarının ise genellikle Türkçe kökene gittiği görülmektedir. Bu da bize Rusça etkisine rağmen söz varlığındaki Türkçe kelimeleri de koruduğunu göstermektedir.

KAYNAKLAR

Altaylı, Seyfettin (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Arıkoğlu, Ekrem (2005). *Örneklili Hakaşça- Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Aydın, Erhan (2014). *Orhon Yazıtları*. Konya: Kömen Yayınları.

Bayniyazov Ayabek, J. Bayniyazova, K. Koç (2019). *Türkiye Türkçesi- Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bläsing, Uwe (2011). "Bir Hanımefendinin "Kadın" İle İlgili Sözcükler Üzerine Düşüncelerine Dair Birkaç Söz." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 18 (2): 31-47.

Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.

Çağatay, Saadet (1962). "Türkçede 'Kadın' için Kullanılan Sözcükler" *TDAY-Belleten*:13-49.

Çetin, Engin (2008). "Türkçede Gebelere Ad Verme Yolları." *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literatures and History of Turkish or Turkic* 3(3) :189-211.

Çolak, Gülcan (2018). "Türk Edebiyatında Kelimelerin Toplumsal Cinsiyeti." *Türklük Bilimi Araştırmaları* 43:87-125.

Doerfer, Gerhard (1965). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Band II*. Franz Steiner Verlag GMBH: Wiesbaden.

- Ercilasun, Ahmet Bican, Ziyat Akkoyunlu (2015). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugâtî't- Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ehmetyanov Rifkat, R. Möhemmedinov, F. Nurieva, F. Ganiev (2014). *Türkçe- Tatarca Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gömeç, Saadettin (1997). "Kagan ve Katun" Tarih Araştırmaları Dergisi 18 (20): 81-90.
- Gültek, Vedat (2012). *Rusça Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual Yayınları. [RTS].
- Karahan, Akartürk (2006). "Tarihî Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine". *Bilkent Üniversitesi I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, Kenan, A. Baynıyazov, V. Başkapan (2019). *Kazak Türkçesi- Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- König, Güray Çağlar (1992). "Dil ve Cins Kadın ve Erkeklerin Dil Kullanımı" *Dil Araştırmaları Dergisi* 3: 25-36.
- Lessing, Ferdinand (2003). *Moğolca- Türkçe Sözlük 1*. çev. G. Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lessing, Ferdinand (2003). *Moğolca- Türkçe Sözlük 2*. çev. G. Karaağaç. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Li, Yong Song (2019). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağlık Şahin, Selcan (2019). *Türkmen Türkçesinde "Kadın" İle İlgili Söz Varlığı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ölmez, Mehmet (2007). *Tuvacanın Sözvarlığı Eski Türkçe ve Moğolca Denklikleriyle*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Pekacar, Çetin (2011). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Rasony, Laszlo (1963). "Türklükte Kadın Adları" *TDAY- Belleten* :63-87.
- Tekin, Tekin (1960). "Amca" ve "Teyze" Kelimeleri Hakkında. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten* , 8 , 283-294
- Tatarintsev, B. İ. (2002). *Etimologičeskiy Slovar' Tuvinskogo Yazıka*, Tom II. Novosibirsk: Nauka. [ESTY II].
- Tatarintsev, B. İ. (2004). *Etimologičeskiy Slovar' Tuvinskogo Yazıka*, Tom III. Novosibirsk: Nauka. [ESTY III].
- Tavkul, Ufuk (2000). *Karaçay- Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tenişev, E. R. (1968). *Tuvinsko-Russkiy Slovar*. Moskva: İzdatel'stvo Sovyetskaya Ensiklopediya. [TuvRus].
- Tenişev, E.R. (2001). *Sravnitel'no-İstoričeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov-Leksika*. Moskva: Nauka
- Tosun, İlker (2019). "Cinsiyet Kategorisi Bağlamında Tuva Türkçesinin Söz Varlığı". *Türk Bitig Türklük Bilimi Araştırmaları Kırklareli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Bölümü Yıllığı*. ed. Bülent Hünerli. Çanakkale: Paradigma Yayınları.
- Yazıcı Ersoy, Habibe (2012). "Başkurt Türkçesinde "Kadın" ile İlgili Söz Varlığı" *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 31: 55-82.
- Yılmaz Anıl, Adile (2004). "Kutadgu Bilig'te Kadın". *Milli Folklor* 16 (61): 111-123.
- Yuhadin K. K. (2011). *Kırgız Sözlüğü*. çev. Abdullah Taymas. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.